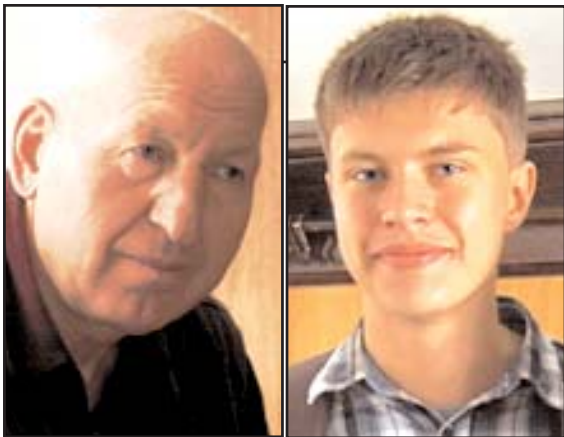

Podul de reviste

Astrofizicianul Nicolae Donici, ctitorul unei citadele științifice la Nistru (I)

Ion HOLBAN, Mugur Ioan GRIGORIȚĂ

Înălțarea geniului unui popor

Viața unui popor se caracterizează prin dezvoltarea sa materială, dar mai ales prin înălțarea geniului său. Împlinirea unui popor e legată de fapta lui creatoare, care-i sporește puterea asupra forțelor naturii, care-l plasează dincolo de lumea ruti/nară, dă vieții un sens mai profund. Valoarea culturii unui popor este determinată de

cantitatea de știință retopită în procesul de formare a acesteia, lucru la care își aduc obolul cei mai creativi oameni ai societății. Fiecare popor are personalitățile sale creative inconfundabile.

Una dintre personalitățile ilustre ale științei românești este astrofizicianul Nicolae Donici, om creativ cu solide temelii cărturărești și etice. El se numără printre marii astrofizicieni ai secolului XX. Savantul a contribuit mult și la unificarea eforturilor savanților din lumea întreagă pentru soluționarea problemelor astrofizice, văzând totodată în comunitatea științifică și o forță de detensionare a relațiilor dintre țări. Figură distinctă a științei, Nicolae Donici a fost perceput la timp de știința mondială, rezultatele muncii sale,

Cum am aflat de Nicolae Donici

Trebuie să recunoaștem, a trăi în Basarabia nu e un lucru ușor, rădăcinile dor. Rămâne o datorie a noastră, a basarabenilor, de a ne cunoaște înaintemergătorii. Despre Dubăsarii Vechi am aflat (I.H.) în copilărie de la părinți, frații și surorile mai mari. În timpul războiului multe familii din Dubăsarii Vechi au fost evacuate din calea frontului la Băcioi, satul meu. Una dintre aceste familii și-a găsit adăpost în casa părinților. Din povestirile părinților, fraților și surorilor mi-au rămas în memorie prenumele membrilor acelei familii, ale părinților, Dochita și Chirilă, ale fiicelor, Marusea și Anica, precum și numele unui băiat, găzduit la unul dintre vecinii noștri, Mihai. Acesta din urmă, împreună cu alți consăteni ai lui, au plecat într-o zi la baștină să vadă dacă nu cumva casele le-au fost distruse. De bucurie că acestea erau întregi, s-au întors cu raci prinși în Nistru. Datorită Nistrului și a racilor, pe care nu-i mai văzusem până atunci, în memorie mi-a rămas denumirea satului acela.

În 1961, la nici 16 ani, am devenit student la Facultatea de Fizică și Matematică a Universității din Chișinău. Ca profesor de fizică am avut norocul să-l am pe Vsevolod D. Platon (1928–1971), născut în Bulboaca (centru raional, pe unde mă purtasera grijile ca locuitor al Băcioiului), localitate cu stație de cale ferată, de unde, voi afla mai târziu, astrofizicianul Nicolae Donici pornea cel mai frecvent cu trenul spre Chișinău și în lungile sale misiuni științifice în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii. Profesorul Platon era un om de rară omenie. Mai târziu am aflat că la 11 ani a fost deportat împreună cu părinții în Siberia; 18 ani a trăit cu „legitimă de lup” și s-a întors din surghiun în 1958. Avea cunoștințe bogate în domeniul fizicii, astronomiei, ținea lecții la Planetariul din Chișinău, citea mult, era dublat cu omul de cultură, lucruri care m-au marcat. De la dânsul am prins gustul pentru fizică și astronomie, de lectură. Biblioteca Republicană, unde mă pregăteam, lucra până la ora 21.00, inclusiv sâmbăta și duminica, avea un fond de literatură bogat, lucru care făcea să mă cufund în lectură până la uitare.

După trei ani și jumătate de studii la Chișinău, am avut norocul să fiu trimis să-mi continui studiile și să mă specializez în domeniul fizicii nucleare la filiala de la Dubna a vestitei Universități „M.V. Lomonosov” de la Moscova. În centrul nuclear de la Dubna, deși eram student, avem locul meu de lucru, biblioteca la fel lucra până la ora 21.00, la o mare parte din literatură aveam acces liber. Acolo l-am avut profesor pe fizicianul V.S. Barașenkov (1929-2004), care se interesa și de probleme de filosofie. De la dumnealui am aflat cum s-a întâlnit în SUA cu astrofizicianul american de origine rusă George Gamow (1904-1968),

că bunicul acestuia a fost comandant al garnizoanei militare din Chișinău. Tot la Dubna m-am împrietenit cu cercetătorul Mircea Sabău (1934-2009) de la București, care tradusese în română o carte a lui Gamow, *Biografia fizicii*, sporindu-mi prin aceasta și mai mult interesul față de astrofizică.

După absolvirea universității, în ianuarie 1967, m-am întors la Chișinău și m-am angajat la Institutul de Fizică Aplicată. Și aici petreceam mult timp în bibliotecă. Consultând fișierele bibliotecii, am dat peste un set de lucrări din domeniul astronomiei semnate de un autor necunoscut mie, Nicolae Donici. Denumirea unei lucrări suna cu totul neobișnuit: „Observatorul de astronomie fizică din parcul de la Dubăsarii Vechi (Basarabia)”. Curiozitatea m-a făcut să comand toate lucrările, dar, din păcate, ele nu erau pe raft, erau împrumutate. Am reținut numele cititorului, pe care nu-l cunoșteam, și așteptam ca acesta să înapoieze lucrările. Am așteptat mult și bine, dar n-a fost să fie. Apoi, din bibliotecă au dispărut și fișele. Mult mai târziu mi-am dat seama că acesta era o „cârțită” care urmărea ca prin bibliotecă să nu existe materiale antisovietice sau scrise de „dușmani ai poporului”, gen George Gamow. Atunci am încercat să obțin copiile acelor lucrări prin intermediul schimbului interbibliotecar. Am reușit să obțin doar microfilmul unui mic articol publicat de Nicolae Donici în *Buletinul Academiei Imperiale de Știință* din Sankt Petersburg de la Biblioteca Academică din Leningrad.

Treceau anii, dar nu puteam afla nimic, nici despre astronom, nici despre lucrările lui. La începutul anilor '70 a apărut în *Enciclopedia Sovietică Moldovenească* un articol de câteva rânduri semnat de I. Suhov, din care am aflat că astronomul s-a născut în 1880 (greșit) și a murit în 1960 (corect). Nimeni dintre cunoștii mei nu știa de autorul articolului. Mă gândeam în sinea mea că unii dintre lucrătorii mai în vârstă ai redacției enciclopediei știu ceva despre astrofizician, dar se tem să vorbească. Tot ce ținea de trecutul nostru era supravegheat de securitate, cititorul nu avea acces la literatura publicată până la 1940. S-au scurs anii, a început restructurarea, griji o sumedenie, nevoi și mai multe. Cu toate acestea, am avut parte și de noroc, a fost declarată independența Republicii Moldova. În toamna lui 1991 însoțesc un grup de tineri

grație faptului că au fost publicate în cele mai prestigioase reviste științifice ale timpului, au fost incluse în circuitul internațional de valori științifice și culturale (din păcate, nu și în cel național).

Nicolae Donici este unul dintre savanții care și-a pus întreaga sa avere în slujba științei, demonstrând prin aceasta că sectorul privat poate contribui esențial la dezvoltarea cunoașterii. În perioada primului pătrar al secolului XX, Observatorul său Astrofizic de la Dubăsarii Vechi, fondat în 1908, avea echipament științific la nivelul celor mai vestite observatoare europene, cu ajutorul căruia efectua cercetări pe potriva unor întregi instituții academice: în domeniul astronomiei de poziție, astrofizicii (fizicii și chimiei corpurilor cerești) și meteorologiei. Observatorul era acreditat internațional și inclus în registrul observatoarelor astronomice ale lumii, o adevărată citadelă a științei la Nistru. Prin activitatea sa științifică valoroasă, Nicolae Donici demonstra că suntem europeni, suntem popor creativ, capabil să străbată prin milenii. Progresist în toate, savantul era conștient că fără o știință avansată nu poate exista un învățământ prosper, și că școala trebuie să urmeze știința la distanță mică. Împreună cu Onisifor Ghibu (1883-1972), președintele filialei din Basarabia a „Astreii”, promovau ideea deschiderii unei universități la Chișinău.

Nicolae Donici este un exemplu de slujire cu onestitate și devotament a cauzei științei, a Patriei. De aceea, punerea în valoare a vieții și activității acestei mari personalități a științei românești și mondiale este o datorie a oamenilor de știință din întreg arealul de cultură românesc.

moldoveni care plecau la învățătură în România. Auzind că plec la București, matematicianul Gheorghe Bostan (1944–2003) mă roagă să trec pe la un unchi al său, Vladimir Holban (1917–1994), feciorul membrului Sfatului Țării Ștefan Holban (1886–1961). Cunosând nostalgia după baștină a basarabenilor retrași după 28 iunie 1940 în Țară, am făcut tot posibilul să trec pe la Vladimir Holban. O noapte întreagă am stat de vorbă. Printre altele, dumnealui mi-a povestit că pe când era elev la Liceul „Alexandru Donici” din Chișinău a plecat împreună cu un coleg cu bicicletele la Dubăsarii Vechi, ca să privească cerul prin telescop. În prag le-a ieșit un valet cu o tîpsie și aștepta scrisoarea de recomandare, pe care ei n-o aveau. În cele din urmă, a ieșit astronomul Nicolae Donici și, aflând ce doresc copiii, le-a arătat bucuros Observatorul și le-a dat posibilitatea să privească prin telescop petele de pe Soare.

Anii fug, nimic nou nu pot afla despre astronom, nu puteam da măcar de o fotografie a lui. În URSS, Republica Moldova și România numele lui era tabu, puțini îndrăzneau să vorbească de astrofizician și, chiar dacă o făceau, spuneau puțin și pe un ton minor. Odată, pe când mă întorceam cu trenul de la București, m-am nimerit într-un vagon cu un tânăr din Dubăsarii Vechi. Aflând acest lucru, l-am întrebat dacă știe că acolo a trăit și a activat un astronom pe nume Nicolae Donici. La care acesta mi-a răspuns că știe și că acolo se află mormântul astronomului. Și atât. Mi-a venit atunci ideea să vizitez satul de pe Nistru, posibilități însă nu aveam, eram în perioada prozaicei „tranzitii” spre economia de piață, când nu primeam salariul cu lunile. Tot prin acea perioadă, grație primarului Chișinăului, Nicolae Costin (1936-1995), au fost redenumite multe străzi, iar în cartierul Petricani a apărut strada Nicolae Donici, memoria colectivă păstrând vie amintirea astronomului.

În primăvara lui 2014, doamna profesor Magda Stavinschi, cercetător și ex-director al Institutului Astronomic al Academiei Române, mă îndeamnă să particip cu o contribuție la Simpozionul Internațional „Astronomul Nicolae Donici – 140 de ani de la naștere”, pe care îl organiza în toamnă la București. Ce să-i răspund? După cum am spus, nu cunoșteam nici cum arăta savantul la înfățișare, când și unde a murit și multe alte lucruri. M-am gândit, mare e Dumnezeu, poate până la eveniment izbutesc să află câte ceva, planificându-mi să răscolesc prin arhive, să caut pe Internet informații despre învățat și lucrările lui, să moșesc informații din memoria colectivă. Între timp, nepotul, Mugur Ioan Grigoriță, ajunsese în clasa a 10-a. Este bine școlit, prin școli din Moldova, Germania și Belgia, cunoaște la perfecție germana, engleza și franceza, de ce să nu-l atrag și pe el în lucru.

